

PREISNER, Rio: *Kritika totalitarismu. Kompletní vydání*

Centrum pro studium demokracie a kultury – Ústav pro studium totalitních režimů, Brno – Praha 2019, 733 stran

JIŘÍ SUK

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., Praha, Česká republika

e-mail: suk@usd.cas.cz

Securitas Imperii 40 (1) 2022: XX–XX

Zamyslet se nad Preisnerovou *Kritikou totalitarismu* dnes vybízí k pokusu vidět ji v čase, v němž vznikala a působila.¹ O definitivní edici se postaral historik Jiří Hanuš v roce 2019, rozsáhlé dílo vydal v jednom svazku a kompletně, tj. včetně fragmentů z Preisnerovy pozůstalosti, které nebyly do předchozích dílčích vydání zařazeny. *Habent sua fata libelli*. Žánrově neobvyklou kritiku ve fragmentech začal Preisner (1925–2007) psát před více než půl stoletím, po odchodu do severoamerického exilu, v roce 1969, a intenzivně na ní pracoval v prvních letech následující dekády. V roce 1973 vydala římská Křesťanská akademie její první část.² Vydání další objemné části, po čase ještě rozdělené do dvou předpokládaných svazků, se však hatilo. Značný rozsah díla zřejmě nebyl hlavní překážkou, tím spíš, že autor byl ochoten podílet se finančně na nákladech. Zdá se, že pro římské teology po II. vatikánském koncilu měla *Kritika totalitarismu* až příliš ultramontánní charakter. Podle Preisnerovy představy vyšly *Fragmenty* ve třech knihách až v 80. letech v londýnském exilovém nakladatelství Rozmluvy, založeném katolickým konvertitou Alexandrem Tomským.³

Preisnera ovlivnila evropská, především německá tradice fragmentárního psaní, nikoli však starší žánrová linie aforismů, maxim, sentencí, moralit, reflexí či anekdot, nýbrž linie expresionistická, svázaná s Velkou válkou jako poslední fází rozpadu evropských hodnot a křesťanského světa do fragmentárních existencí pozdního měšťáctví propadajícího přeludům a ideologiím. Na básníka Gottfrieda Bennu odkazuje v první knize citát v záhlaví o fragmentech jako *krevních sraženinách dvacátého století*. Patrný je také vliv střeoevropských romanopisců Franze Kafky a Hermanna Brocha, kteří na způsob seizmografu zapisovali symptomy velké evropské krize. Germanista Preisner v 60. letech s velkou erudicí a umem přeložil kromě jiných děl také Kafkovy *Aforismy* a Brochův román *Náměsíčníci* obsahující

1 V této recenzi rámcově vycházím ze svého eseje SUK, Jiří: Neradostná věda a útěcha z apokalypsy. K exilovému dílu Rio Preisnera. In: HANUŠ, Jiří (ed.): *Kritik moderního světa. Rio Preisner 1925–2007*. CDK, Brno 2018, s. 15–49.

2 PREISNER, Rio: *Kritika totalitarismu*. Křesťanská akademie, Řím 1973.

3 TÝŽ: *Kritika totalitarismu. Fragmenty*. Edice Rozmluvy, Londýn 1984; TÝŽ: *Česká existence*. Edice Rozmluvy, Londýn 1984 a TÝŽ: *Až nakonec Česka*. Edice Rozmluvy, Londýn 1987.

vsuvky v podobě fragmentů o „rozpadu hodnot“. Vrátime-li se v německé tradici o století zpět k rané romantice, pak jako metafora pro Preisnerův „sveřepý“ styl by mohla posloužit Schlegelova charakteristika fragmentu jako ježka (*Fragment als Igel*), zavinutého do sebe, ostrými bodlinami chránícího svoji věc.⁴

Proč se Preisner rozhodl pro fragmentární vyjádření – vždyť v případě kritiky jako žánru je to docela neobvyklé? *Fragment považují za specifickou formu naší atomizované civilizace a společnosti, fragment proti totalitě...*⁵ Fragmentární formu autor naplnil těžkými obsahy, celý ohromný soubor en bloc nenabízí snadné čtení: nemáme před sebou stoické „aforismy k životní moudrosti“ (Schopenhauer) ani rozšafné „aforismy s lehkými úvahami o těžkém životě“ (La Rochefoucauld). Přísný soudce Preisner si zakázal lehký tón a místo humorné nadsázky zvolil ironii a sarkasmus. Příkladem mezi mnohými může být vzkaz adresovaný západním katedrovým marxistům, kteří *pořád ještě dělají revoluci na univerzitě, asi jako alchymisté dělají zlato ve svých kuchyních* (s. 109). Nebo třeba na stejnou notu: *Leví radikálové na Západě se odvolávají na proletariát jako na pouhé abstraktum. Skutečné dělníky z masa a krve považují dnes šmahem za maloměšťácké zpátečníky, tedy za lidi, kteří se nevypracovali ekonomicky natolik, aby se mohli stát pokrokovými radikálními měšťáky* (s. 285).

Je důležité připomenout, že v celku Preisnerova díla jsou fragmenty jednou z pěti (!) literárních forem, v nichž se autor na tisících stranách vyrovnává s totalitarismem, vedle formy filozoficko-esejistické,⁶ dialogické,⁷ básnické⁸ a epistolární. Posledně jmenovanou formu reprezentuje Preisnerova korespondence, ve které přední místo zaujímá opět více než tisícistránkový konvolut dopisů, jež si vyměnil s jiným posrpnovým exulantem a svým nejbližším přítelem básníkem Ivanem Divišem (1924–1999). V jejich dopisech se bohatě zrcadlí i téma totalitarismu. Krátce po odchodu do exilu právě Diviš svému kolegovi básníkovi navrhl, aby se společně ještě s Josefem Jedličkou (1927–1990) pustili do systematické „fenomenologie bolševismu“.⁹ Preisner se do ní opravdu pustil a Divišovi připadl úkol prvního posuzovatele a kritika zásilek *Fragmentů*, které k němu putovaly z Pensylvánie přes Atlantik do Mnichova. Z dopisů víme, že dílo se mělo jmenovat *Škola nesnášenlivosti*. Nakonec zamítnutá varianta názvu vypovídá o duchu díla cosi zásadního. Staro-

4 SUSINI-ANASTOPOULOS, Françoise: *Fragmentárne písanie. Definície a prínosy*. Kalligram, Bratislava 2005, s. 31. Autorka odkazuje na charakteristiku fragmentu od představitele německé rané romantiky Friedricha Schlegela, kterého germanista Preisner pochopitelně znal: *Der Fuchs weiß viele Dinge, aber der Igel weiß ein großes Ding* (Liška ví mnoho věcí, ale ježek ví jednu velkou věc).

5 Preisnerův dopis Divišovi, nedatováno, počátek 70. let. Korespondence Diviš – Preisner je uložena v osobním fondu Ivana Diviša v *Archives et du Musée de la Littérature, Bibliothèque Royale* v Bruselu. Její knižní vydání připravuje pořadatel bruselské exilové sbírky Jan Rubeš v pražském nakladatelství Torst.

6 PREISNER, Rio: *Když myslím na Evropu II*. Praha, Torst 2004, s. 389–977.

7 TÝŽ: *O životě a smrti konzervatismu. Trialog*. Olomouc, Votobia 1999; TÝŽ: *Trialogy o toleranci, skutečné skutečnosti a Evropě*. Cherm, Praha 2016.

8 TÝŽ: *Básně*. Torst, Praha 1997.

9 Divišův dopis Preisnerovi, 8. 11. 1969.

katolík Preisner nehodlal být smířlivý k ideologiím moderny a pokroku: *Leccos píšu úmyslně provokativně, přiosťřeně, aby to vyburcovalo... Neboť i odpor, spravedlivý hněv, rozhořčení, nenávisť jsou lepší než lhostejnost.*¹⁰ Možná ještě více rozhněvaný kritik moderního světa Diviš to velmi vítal a označil dílo za *fantastickou donkichotiádu proti totalitarismu nicoty totalitou něcoty*,¹¹ za *jeden jediný totální hlas proti bolševismu*¹² a Preisnera za Godefroye z Bouillonu na křížové výpravě.¹³

Křížácká alegorie je na místě. Římský kněz a filozof Karel Vrána (1925–2004), jenž dobře znal poměry v (české) katolické komunitě v Římě i v Evropě, měl v roce 1974 příteli Preisnerovi říct: *Na tohle nenajdeš na západě nakladatele. [...] Katolická církev, viditelná církev je ovládaná Národní frontou z menševiků (umírnění modernisté) a z bolševiků (radikální modernisté).*¹⁴ Dohadování s Křesťanskou akademií se táhlo po celé desetiletí. Až v dubnu 1979 uzavírá Preisner neúspěšnou anabázi lakonicky: *Křesťanská akademie definitivně rozhodla, že druhý díl nevydá. Důvod: publikace jsou určeny především pro Československo a nemohou mít proto vyhraněný politický charakter.*¹⁵ Koneckonců sám autor si přiznal, že střílí na téměř všechny strany až příliš těžkou municí: *Když teď přepisují ty závěrečné fragmenty k „české existenci“, stoupá ve mně nejistota. Cítím, že tady nejvíc podléhám subjektivitě a potlačeným emocím. Zážitky a zkušenosti se tu proměňují v reflexi, která je příliš bezprostřední, aby byla náležitě vyvážená a v harmonickém dotyku s pravdou. Dochází tu patrně ke krátkým spojením, která asi leckoho vyprovokují!*¹⁶

Po vydání prvního svazku v roce 1973 Preisner odhadoval, že odezva na jeho „žulovou sveřepost“ nemůže být příznivá: [...] *moje kniha sama je nemálo útočná, [...] tedy nemohu nic jiného očekávat.*¹⁷ Předpokládal „zničující“ kritické reakce, počítal s obviněními z reakcionářství i fašismu, neobával se však „odmítavých kritik“, jako spíše „falešných interpretací“. Místo toho všeho narazil na mlčení, které, jak se zdá, nebylo způsobeno lhostejností, ale nejspíše obtížemi spojenými s přijetím takto formálně i obsahově neobvyklého díla, s nímž není snadné utkat se v polemice. Naproti tomu je absence reakcí zejména v levicovém exilu poněkud zvláštní, uvážíme-li, že koncept totalitarismu zažíval po sovětské okupaci Československa v srpnu 1968 renesanci i v jeho řadách. Tu pak ještě amplifikovalo Solženicynovo dílo *Soustrouží Gulag*, které na Západě vyšlo v roce 1974 a přispělo k odvrácení mnoha levicových radikálů od komunismu a k uznání teorie totalitarismu jako základní směrovky při posuzování a souzení sovětského reálného socialismu. Víme z druhé ruky, že čeští reformní komunisté považovali Preisnerovy *Fragmenty* proti totalitarismu za katolické reakcionářství a tmářství.

10 Preisnerův dopis Divišovi, 9. 5. 1973.

11 Divišův dopis Preisnerovi, 10. 7. 1973.

12 Divišův dopis Preisnerovi, počátek října 1973

13 Divišův dopis Preisnerovi, konec roku 1971.

14 Preisnerův dopis Divišovi, nedatováno, rok 1974.

15 Preisnerův dopis Divišovi, 5. 4. 1979.

16 Preisnerův dopis Divišovi, 13. 7. 1973.

17 Preisnerův dopis Divišovi, duben/květen 1973.

A tak jedinou příznivou reakcí, která s porozuměním přijala dílo takové, jakým chtělo být, se stala recenze konzervativního filozofa a pouónorového českého exulanta Mikuláše Lobkowicze (1931–2019). Ten autora vyzdvihl lichotivým přirovnáním: pokud by s Hegelovým žákem Marxem polemizoval Søren Kierkegaard, udělal by to jako Preisner! Potomek starého šlechtického rodu souhrnně vystihuje Preisnerovu pozici: *Jen křesťanská víra – a to v podobě integrální víry v bohočlověčenství Ježíše Krista a jeho církve – dovede postavit komunismus a také všechny ostatní podoby totalitarismu do pravého světla*. Lobkowicz zároveň trefně podotýká, že autor nerozlišuje *přesné hranice mezi teologií, filosofií a literaturou*.¹⁸ To činí *Fragmenty* dílem hybridním a znesnadňuje k nim přístup. Vstřícné posouzení prolomilo mlčení. Lobkowiczova recenze, původně otištěná v roce 1976 v časopise *International Studies in Philosophy*, utvrdila Preisnera v pozici bojovníka za starou katolickou (předkoncilní) ortodoxii: *Udělal mi tím věru velikou radost. Je to víc, než jsem čekal, a dává mi to tváří v tvář exiláckému marx-katolickému kléru a jeho suitě jistě zadostiučnění*.¹⁹

Kritika totalitarismu pozitivně ovlivnila další jedince, naladěné v mizerných „normalizačních“ 70. letech na protibolševickou notu. Vedle Lobkowicze ji v *Praze zhltať*²⁰ spisovatel Jiří Gruša (1938–2011), velmi ji oceňoval další chartista a exulant Ivan Medek (1925–2010), teologové z římské Křesťanské akademie Karel Vrána a Karel Skalický (nar. 1934) a vedle zmíněného Ivana Diviše také spisovatel a redaktor Rádia Svobodná Evropa (RFE) Josef Jedlička.

Dílo se však dočkalo i tvrdého odmítnutí, jak také Preisner předpokládal. Další dvě zaznamenané recenze reagovaly až na druhý a třetí svazek *Fragmentů*, vydaných pod názvy *Česká existence* (1984) a *Až na konec Česka* (1987) v londýnských Rozmluvách. Kněz a teolog, politický vězeň a signatář Charty 77 Josef Zvěřina (1913–1990) soudil, že dílo v protikladu k „totalismu komunistickému“ nenabízí o mnoho víc než „totalismus katolický“; „nedává naději, neukazuje východiska“. *Knížka je jako ohňostroj: vyletí trs světla, něco ostře osvítí, něco poznamená svými barvami. Pak světla klesají a na zem dopadá popílek*. Preisner podle Zvěřiny dokonce pohrdá teologií a například při *ztotožňování Boha se stvořenou zemitou skutečností se dopouští bludu*. Autor *Kritiky* tak vede velkou „katedrovou diskusi“, bere v potaz pouze absolutní veličiny a drobnější problémy, postavy, osudy mu nestojí za pozornost.²¹ Leckoho dominantní útočný styl odradí od zajímavých obsahů, jež tak vyhocené dílo také nabízí.

18 LOBKOWICZ, Mikuláš: Rio Preisner: Kritika totalitarismu. *Fragmenty*. Křesťanská akademie, Řím 1973 (recenze). *Svědectví*, 1978, č. 57, s. 182.

19 Preisnerův dopis Divišovi, 14. 11. 1977.

20 GRUŠA, Jiří: Dopis Rio Preisnerovi. *Rozmluvy*, 1984, č. 3, s. 185.

21 ZVĚŘINA, Josef: Rio Preisner: Česká existence. *Edice Rozmluvy*, Londýn 1984 (recenze). *Studie*, 1986, č. 104–106 – viz <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2008-3/Rio-Preisner-CESKA-EXISTENCE.html> (citováno k 18. 5. 2022).

V recenzi na třetí svazek *Fragmentů* psycholog a filozof, signatář Charty 77 a pařížský exulant Martin Hybler (nar. 1951) označil Preisnerovu formu za zástěrku pro *přímo hypersystematický, zcela ahistorický a neuvěřitelně rigidní charakter Preisnerova uvažování, které bez milosti suverénně odstřeluje* vše, co odporuje židovsko-křesťanskému historickému projektu podle katolické ortodoxie v podání samotného Preisnera. Podle Hyblera (a v tom se shoduje se Zvěřinou) je to hodnotné, co dílo obsahuje, pohlceno autorovým apriorismem.²² Ukázalo se, že reakce na *Fragmenty* těžko mohou být jiné než horké, nebo studené.

Po listopadu 1989 *Kritika totalitarismu* zapadla mezi jinými spisy, jež Preisner začal v osvobozené vlasti vydávat, a nijak výrazně nepřispěla k debatě o povaze komunistického režimu, spíš jen stvrzovala veřejně deklarovaný postoj, který po nějaký čas v politice převládal a v roce 1993 byl zakotven v zákoně – totiž že je zločinný a odsouzeníhodný. Pád socialistických režimů ve středovýchodní Evropě je ovšem ve světle teorie totalitarismu dosti paradoxní. Skeptický Preisner byl přesvědčen, že světový bolševismus představuje rafinovanou moc, proti níž změkčilé somnambulní pozdní evropské měšťáctví nemá mnoho šancí a tváří in tvář *vnadám babylónské nevěstky totalitarismu* nakonec musí podlehnout. Marxismus, kterému propadla podstatná část západní inteligence, je „panlogická“ nauka, díky níž se veškerá protivenství i zločiny nakonec vždy dialekticky vysvětlí a ospravedlní a zahrnou do *velkého pochodu* ke komunismu. Jako dominantní výraz (morální) nevyhnutelnosti pokroku je marxismus nevyvratitelný. *Bolševismus je nejvyšší stádium kapitalismu*, tvrdil Preisner. I eurokomunismus (dominující v západoevropské komunistické levici v 70. letech navzdory sovětské hegemonii), který se dobrovolně podvolil buržoazním svobodám a pluralitní parlamentní demokracii, Preisner považoval za velkou lest a jakousi *předsiň totalitarismu*.²³

V tomto smyslu bylo Preisnerovo pojetí totalitarismu výrazně limitováno svými teologickými a filozofickými premisami. Navíc se po listopadu 1989 prosadil ekonomický neoliberalismus, který Preisner, poněkud překvapivě, spojil se svým konzervativním přesvědčením, pro něž má být liberalismus *ex definitione* podobný nepřítel jako socialismus. Pojem totalitarismu tak pro něj zůstal svázán především s bolševickým komunismem a poznamenán zkušeností s monstrózně groteskním stalinismem stvrzeným po reformním intermezzu 60. let sovětskou okupací v srpnu 1968. Historik Jiří Hanuš v nedávno vydaném knižním *portrétu konzervativního myslitele* výstižně přirovnává Preisnerovo pojetí totalitarismu k *Matrixu*, filmu bratrů (sester) Wachovských z roku 1999.²⁴ Takový matrix jako téměř dokonalé ovládnutí lidských myslí a vykořisťování lidských těl je porazitelný jen vzpourou organizovanou v podzemí. Jenže právě v tomto pojetí totalitární moci spočívá pro-

22 HYBLER, Martin: Rio Preisner: Až na konec Česka. Rozmluvy, Purley 1987 (recenze). *Svědectví*, 1988, č. 83–84, s. 795.

23 Preisnerovy dopisy Divišovi, 24. 2. 1973, 13. 7. 1973 a 26. 10. 1976.

24 HANUŠ, Jiří: *Rio Preisner: Portrét konzervativního myslitele*. Books & Pipes, Brno 2020, s. 92.

blém: takto bolševický totalitarismus, jak víme, neskončil, zhroutil se sám od sebe, propadl se sám do sebe, neexplodoval pod náporom vzpoury, nýbrž implodoval pod tlakem svých četných dysfunkcí.

Těžkému kalibru Preisnerovy kritiky unikly drobné detaily z každodenního života běžných měšťáků, jimž nepřisoudil žádný podíl na drolení totalitární moci; jeho kritika neregistrovala žádné posuny v mentalitách a proměny v postojích. Autor kritizuje abstrakci, ale sám ji – navzdory omezení fragmentární formou – provozuje. Vyznavačský a moralistický absolutismus jej v některých případech přivedl k přestřeleným soudům a mylným predikcím. Například těm, které předpokládaly svižné sklouznutí Západu do totalitarismu: [...] *fascinace totalitárního entropismu je na Západě tak mocná, že proces totalitarizace dostává tam čím dál více podobu spontaneity. Etablovaným totalitárním systémům stačí vlastně už jen přihlížet a obratnými impulsy urychlovat skoro nezadržitelný automatismus pretotalitárního odlišťování. V příhodnou chvíli pak zasadit smrtelnou ránu posledním pozůstatkům lidství* (s. 311–312).

Preisner opakovaně konstatuje, že pozdní měšťáctví připravuje půdu pro komunistický totalitarismus, že je od totalitarismu neoddelitelné, ale už nevidí, do jaké míry pak to samé měšťáctví rozleptává reálně socialistické (post-totalitární) režimy svou sveřepou rezistencí vůči jejich formalizovaným nárokům poplatným zvětralé ideologii; nevidí, do jaké míry může být Švejka, jako neblahá esence češství ve 20. století, nejen náměsíčným připravovatelem, pachatelem a nakonec obětí totalitarismu, ale také jednou z podstatných sil jeho postupného rozkladu.

Zdálo by se, že fragmentární forma vylučuje systematický přístup, avšak tato domněnka není zcela na místě, neboť autor používá jazyk nasycený pojmy původem ideologickými, filozofickými a teologickými. Preisner frekventuje klíčové obraty jako *totální anihilace skutečnosti* či *negace skutečnosti formováním vyššího konkrétna*, jimiž odkazuje na hegelovský, resp. marxistický žargon a ironicky je obrací proti Hegelovi a Marxovi. Tak se absolutismus (německého) filozofického idealismu i materialismu paradoxně vtěluje do Preisnerova absolutismu konzervativního a ortodoxního. To není u kritiků moderního světa nijak výjimečné, katolický básník Preisner však na rozdíl od těch nejvýraznějších z nich postrádá spojení jisté lehkosti s hloubkou výrazu, takové, jakým vládli třeba Chesterton či Péguy. I názorově stejně naladěný Diviš mu čas od času připomínal, jak se mu ve *Fragmentech* nelíbí až *drůzovitě abstrúzní frekvence cizích slov, která se na řadě míst rozrůstá do džungle nečitelnosti*. Mnohé by podle něj bylo možné *odlehčit, zkrásnit, zčeštit*.²⁵

Nicméně rozhodující byla obrana starého světa s nábožensky fundovanou a obecně sdílenou autoritou monarchie. Je to tesklivé volání po alianci trůnu a oltáře, která zanikla a již nemůže být restaurována. Diviš: *Všechno je však zde [ve *Fragmentech*], vše, co jsem se odvažoval vykřikovat jen ve svých téměř posvátných opilstvích,*

25 Divišův dopis Preisnerovi, 15. 12. 1971.

hanebně, zhruběle, zoufale, protože tomu tak býti muselo: moje ne zamilovanost, ale zarytost představy, že Svátá říše římská národa německého je východiskem a jedinou možností. Moje sympatie k Rakousku–Uhersku, jako anekdotický pokles téže původní vysoké „ideje“. Nemožnost pojetí o připojování, roubování a nýtování, letování Slovenska ke kristalu Čech, Moravy a Slezska. Podkarpatská Rus a její hrůzná anekdotičnost ve smyslu integrace k tomu, co se nazývalo Československem. Nemožnost a skurilnost slova Československo.²⁶ Preisner: *Někdy si připadám jako poslední poddaný císaře Sváté říše římské, kterého zapomněli před odchodem probudit.*²⁷

Toto východisko a pozice zdůvodňují, proč totalitarismus není Preisnerem analyzován v teoretických a konceptuálních rámcích, díky nimž se původní politický *terminus technicus* stal politologickým či historiografickým pojmem. U Preisnera je spíš *absolutní metaforou*,²⁸ která k sobě váže racionální a iracionální obsahy a funguje jako přenos mezi vírou a pojmem, přičemž pojem ani víra nejsou oddělitelné. Má to svoji logiku, neboť totalitarismus je u Preisnera vztažen (a tím absolutizován) ke svým (absolutním) protikladům – k Ježíšovi a Církví. Absolutněm bojuje proti totalitarismu.²⁹ Zmíněný Zvěřina pověděl, že *úděsný obraz totality* odpovídá Preisnerově záměrně vyhocené rétorice a nikoli žité realitě, jež je z podstaty věci pestřejší. *Můžeme a musíme jasně ukázat, že skutečnost je bohatší než ten svět uzavřený v bedně.*³⁰ Na definitivní vydání *Kritiky totalitarismu*, které tu recenzujeme, reaguje levicový intelektuál Matěj Mětelec poznámkou: *Kniha místy trpí teologickou glosolálií a text se do sebe zavíjí natolik, že vylučuje kritiku i polemiku – neexistuje totiž sebemenší společný prostor, na němž by to bylo možné.*³¹

Jenže právě tohle Preisner nechtěl; rozhodl-li se bojovat s novověkou sekulární vzdělaností *en face*, nehodlal vést polemiku o patřičnost své koncepce a pojmů, nechtěl se přít o vhodnost pojmu totalitarismu, například při zkoumání každodenního života v reálném socialismu. Jeho (potenciální) oponenti to postřehli, a pokud si svoji kritiku nerozmysleli, reagovali na tvrdost tvrdostí, na pozici kontrapozicí. Fundamentální kritika ovšem začíná tam, kde je možné ukázat na Preisnerovy inspirace i závislosti a říci, v jakých zdrojích mají původ a jak je možné je kritizovat. Nelze tu jít do přílišných podrobností, jen je vhodné připomenout několik jmen – za všechny politického filozofa Erika Voegelina, teology Hanse Urse von Balthasara, Romana Guardiniho a Ericha Przywaru, filozofy Gustava Siewertha a Petera Wusta, a vedle výše zmíněných Kafky a Brocha také spisovatele a esejistu Gilberta K. Chestertona. Všechny víceméně spojuje kritika moderního světa ve smyslu seku-

26 Divišův dopis Preisnerovi, konec srpna 1973.

27 Preisnerův dopis Divišovi, 24. 2. 1984.

28 BLUMENBERG, Hans: *Paradigmy k metaforologii*. Kalligram, Bratislava 2015, s. 15.

29 PREISNER, Rio: Můj fragment si je vědom absolutna (červen 1992). In: KOTYK, Petr: *Deset tisíc změn se znovu mění. Dno všeho vrchol prázdnoty. Rozhovory a promluvy českých literátů z let 1990–1995*. Cherm, Praha 2008, s. 45.

30 ZVĚŘINA, Josef: *Rio Preisner: Česká existence. Edice Rozmluvy, Londýn 1984 (recenze)*.

31 METELEC, Matěj: *Kritika totalitarismu (minirecenze)*. A2, 2021, č. 17 – viz <https://www.advojka.cz/archiv/2021/17/rio-preisner-kritika-totalitarismu> (citováno k 18. 5. 2021).

larizace, tj. odpadnutí od křesťanství, zesvětštění jeho obsahů, pojmů a institucí a jejich (parazitární) využití v *projektu moderny* jako veskrze falešné (z hlediska původního křesťanského pojetí) spásy lidstva.

Pro Preisnerovo myšlení je určující především Voegelinova kritika gnóze (gnosticismu) jako podstaty novověké vzdělanosti a radikálního politického aktivismu.³² Dále Przywarova a Balthasarova kritika Hegelovy filozofie jako imanentní dialektiky, jenž činí ze svrchovaného Boha pojem filozofické spekulace³³ a podřizuje ho historickému spění světového Ducha k sobě samému. *V zablujícím se kruhu mezi ideou a skutečností je uzavřeno všechno bytí, takže Bůh, který by se nacházel mimo tento kruh, se stává zbytečným.*³⁴ A konečně kritika totalitárního socialismu/komunismu jako abstraktního principu včetně jeho revoluční (jakobínské a bolševické) konkretizace. K zasvěcené kritice Preisnerovy konzervativní pozice je nutné mít kompetence v dějinách idejí, filozofii a teologii. Jedině tak lze zdánlivě neprostopupný, jednolitý, do sebe zavнутý text, jenž jako by vylučoval veškerou kritiku a polemiku, podrobit důkladnému rozboru a identifikovat v mohutném celku sporná místa a argumentační švy.

Například výše citovaný německý filozof a historik idejí Hans Blumenberg, který nepatřil do Preisnerova pantheonu, nabízí odlišný výklad podstaty moderní legitimacy. Blumenberg polemizuje se sekularizační tezí, tj. nesouhlasí s tím, že podstata moderní legitimacy je odvozená, nepůvodní, parazitická. V důkladné práci na poli dějin idejí vysvětluje, že legitimita novověku se váže na selhání křesťanského projektu ve vrcholném středověku. Podle Blumenberga novověk nestaví na gnózi, nýbrž se jí snaží překonat poté, co se to nepodařilo středověku, jenž už nadále nedokázal překlenout klíčový rozpor mezi křesťanskou eschatologií a křesťanskými dějinami. Řečeno s francouzským filozofem Rémi Braquem, který Blumenbergovo dílo považuje za mistrovské, *křesťanství vzešlo ze zrady na sobě samém v tom smyslu, že chtělo učinit možným svět, který je popírá; že se nedokázalo vyrovnat s rozporem mezi Bohem konce času a Bohem běhu dějin.*³⁵ V tzv. sporu o univerzálie dospěla středověká filozofie k „teologickému absolutismu“, jenž činil postavení člověka ve světě bezvýhradně závislým na Bohu, který může činit, co se mu zlíbí, aniž by to odpovídalo pravdě a spravedlnosti podle lidských měřítek. Božská teologie zaujala vůči lidské racionalitě svrchované postavení a tento nerovný vztah nevedl k ataraxii (k epikureismu), nýbrž k sebeafirmaci člověka, jenž se ustavil jako subjekt nové (vědomě zahájené) epochy – novověku. V té chvíli byl svět ve své podstatě stvrzen jako dobrý (což právě protirečilo gnostické pozici považující jej za zlý, tedy právě té pozici, již vrcholný středověk nedokázal překonat) a příroda se

32 VOEGELIN, Eric: *Nová věda o politice*. CDK, Brno 2000, s. 90nn.

33 PRZYWARA, Erich: *Analogia entis*. Refugium Velehrad-Roma, Olomouc 2007, s. 113.

34 URS von BALTHASAR, Hans: *Kordula anebo Vážný případ*. Křesťanská akademie, Řím 1987, s. 37.

35 BRAQUE, Rémi: *Podstata člověka. O ohrožení lidské legitimacy*. CDK, Brno 2017, s. 122–123.

nestala předmětem nového zbožštění (jako ve starověkém polyteismu, ke kterému již nebyl možný návrat), nýbrž matematických a materiálních rozvrhů a operací.³⁶

To bylo jisté východisko z existenciálních rozporů, v nichž podle Blumenberga uvízl křesťanský projekt na konci středověku. Nadhozená linie úvah ukazuje jeden z možných směrů fundamentální kritiky teorie sekularizace, na které Preisner postavil svoji kritiku modernizačního projektu ústícího do totalitarismu. Pokusil jsem se naznačit, proč stojí za to se s Preisnerovou kritikou utkat. Konzervatismus není v českém myšlení příliš doma, dnes kolem sebe mnohdy vidíme spíš jeho karikaturu v nejrůznějších, často groteskních podobách. Dokážeme-li ale odlišit autentický konzervatismus od jeho mělkých a účelových dobových odvarů, pomůže nám to prohloubit i naše odlišné hodnotové stanovisko, pokud je zastáváme.

36 BLUMENBERG, Hans: *The Legitimacy of the Modern Age*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts – London 1985, s. 125nn.